

УДК 502.131.1:332.1

Олександр Васильович Кубатко,
асистент кафедри економіки, Сумський Державний університет
Олександра Вікторівна Кубатко,
асистент кафедри економіки, Сумський Державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

В роботі досліджуються можливі шляхи та інструменти переходу суспільства до моделі сталого розвитку. Значна увага приділена питанням щодо формування напрямів та механізмів досягнення концепції сталого розвитку регіонів України.

The paper investigates possible ways and instruments of sustainable development on different economic levels. Much of the research is devoted to the directions and mechanisms with use for implementation a sustainable development concept on regional level of Ukraine.

*Ключові слова: сталий розвиток, економічне зростання, економічна конвергенція.
Key words: sustainable development, economic growth, economic convergence.*

ВСТУП

Від самого оголошення ідей сталого розвитку, особливо після отримання незалежності, Україна активно включилась в процес підтримки та впровадження концепції сталого розвитку. Після проведення конференції у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), відбувалась активізація дій пов'язаних із втіленням положень екологічного зрівноваженого розвитку в Україні. Так, спочатку підтримка принципів стійкого розвитку відбувалась на місцевому рівні через діяльність неурядових та громадських організацій. Але сам процес не був систематичним і його діяльність не мала загальнодержавного охоплення. Проте, саме завдяки цим організаціям відбувалась просвітницька діяльність і ознайомлення населення з принципами сталого розвитку.

На сьогодні одним з актуальних завдань є прийняття концепції сталого розвитку, яка спонукає до зміни парадигми традиційної економічної системи та пошуку нових підходів щодо узгодження інтересів економічної та екологічної сфери за умови дотримання соціальної захищеності та справедливості. Питанням сталого розвитку економічних систем та можливостям його досягнення присвячено багато наукових праць вітчизняних та іноземних вчених, зокрема, Б.М. Данилишина, А.Г. Мельника, О.О. Веклич, О.І. Карінцевої, І.М. Синяке-

вича, А.В. Шостак, І.К. Бистрякова, Б.В. Буркинського, А.Г. Руденка, М.В. Романів, О.А. Голуб, О.Б. Струкової, Г. Дейлі, Д. Медоуза, Ж. Рендерса, Д. Девуйста, В. Бехренса та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У статті розглядаються можливі шляхи та інструменти переходу суспільства до моделі сталого розвитку. Зокрема, ставляться завдання узагальнення існуючих положень та практичних моделей щодо реалізації концепції стійкості в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перехід до сталого розвитку довготривалий і складний процес пошуку зрівноважених взаємовідносин між суспільством та природним середовищем, між екологічною та економічною системами. Тобто пов'язаний з низкою проблем внутрішнього характеру, до яких можна віднести питання зміни структури виробництва і споживання; раціональне використання і відтворення природних ресурсів; економічна й екологічна безпека та ін. Результати вирішення вказаних проблем повинні стати фундаментом при формуванні стратегій щодо впровадження концепції екологічно зрівноваженого розвитку країни.

У 1997—1998 роках в Україні були зроблені перші кроки по впровадженню положень ста-

лого розвитку на рівні держави й офіційно відбулось визнання концепції на національному рівні. Зокрема, в 1998 році було створено Національну комісію зі сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України, підготовлено урядовий проект концепції сталого розвитку України. Національна комісія зі сталого розвитку повинна стати центром, основною метою якого є розробка проекту концепції сталого розвитку та координація зусиль державних, бізнесових, громадських і наукових організацій по впровадженню його положень.

Крім того, 24 грудня 1999 року Верховна Рада України прийняла постанову "Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів", згідно якої державна політика повинна орієнтуватись на забезпечення сталого розвитку населених пунктів шляхом узгодження "...соціального, економічного, містобудівного і екологічного аспектів розвитку населених пунктів та оточуючих територій". Держава взяла на себе обов'язки сформулювати умови для повноцінного життєвого середовища (що включає безпечні для життя і здоров'я людини умови), поліпшити санітарно-гігієнічний та екологічний стан населених пунктів. Важлива увага приділяється формуванню основ екологічної безпеки, яка спрямована на забезпечення захисту від несприятливих природних явищ, запобігання виникненню техногенних аварій. Не останню роль відіграють наукові дослідження, які сприяють вирішенню соціальних, економічних, екологічних та інших питань щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів [1].

Іншим законодавчим документом, регулюючим відносини по реалізації концепції сталого розвитку, виступає Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003—2015 роки" від 26 квітня 2003 року. Зазначена програма спрямована на "...розв'язання глобальних та загальносуспільних проблем в Україні з метою забезпечення сталого розвитку...". У результаті виконання основних завдань, визначених Програмою, очікується досягнення таких цілей, як зменшення рівня бідності, підвищення добробуту населення та забезпечення його продуктивної зайнятості, стабілізація соціальної ситуації в державі та злагода в суспільстві, підвищення енергоефективності виробничих процесів, кардинальна структурна перебудова економіки, технологічне переоснащення виробництва, розвиток наукоємних галузей, збільшення використання відновлюваних джерел енергії, відновлення і підтримання екологічної рівноваги [2]. Практичною цінністю програми, затвердженої постановою Кабінету Міністрів

України № 634, є те, що в ній вказуються конкретні заходи, які повинні бути виконані, строки виконання, джерела фінансування, а також взаємозв'язок перелічених заходів із рішенням Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (ПАР, 2002 р.).

Причому цілі, які встановлюються Постановою КМУ, набагато перевищують цілі, поставлені Всесвітнім самітом. Для прикладу можна навести наступне, Самітом передбачено скорочення частки населення планети, яка живе менше, ніж на \$1, в два рази, тоді як в Україні поставлена ціль покращення якості життя громадян і зменшення питомої ваги населення, що живе менше, ніж на \$4,3. Випереджальні кроки, закладені у програмах розвитку України, в порівнянні з міжнародними конвенціями, звичайно є добрим знаком поступу в вірному напрямі, але не потрібно зупинятись на досягнутому, а ставити все нові й нові цілі. У розвинутих Європейських країнах більшість цілей, які ставляться на сьогодні Україною по втіленню концепції сталого розвитку, вже давно вирішені і нові, більш вимогливі завдання отримують актуальність.

Прийняття законотворчих актів саме по собі не гарантує впровадження концепції, і тим більше досягнення успіхів у даному напрямі. Так, згідно досліджень по визначенню місця України у міжнародних рейтингах сталого розвитку вказується, що наша країна займає одне з останніх місць серед країн учасниць. Висновки про потуги країни рухатися напрямком сталого розвитку було сформульовано наступним чином: "За результатами аналізу позиціонування України на ієрархічних драбинах міжнародних рейтингів досягнення економічної сталості, однозначним є висновок про досить низький рівень докладених нацією зусиль для власного економічного прогресу, а отже, про нагальність і важливу терміновість позитивної трансформації вітчизняної економічної політики, адекватній економічним критеріям сталого розвитку" [3, с. 18]. За проведеним аналізом сталості розвитку економіки в порівнянні з іншими країнами, Україна знаходиться в кінці рейтингової таблиці, випереджаючи по окремим позиціям деякі країни Латинської Америки та Африки. Для прикладу можна розглянути індекс зростання конкурентоспроможності, по якому Україна чітко тримає 70—80 місце серед близько ста країн учасниць. Така ж ситуація складається в екологічних рейтингах, де Україна чітко тримає 110—120 місце протягом останніх шести років серед більш ніж 120 країн-учасниць. Дещо краща ситуація з соціальною компонентою сталого розвитку. Так, по індексу людського розвитку Україна займає 70—78 місце з-поміж 177 країн-учасниць, а за індексом якості життя займає

Таблиця 1. Основні етапи переходу території до сталого розвитку

Назва етапів	Характеристика етапів
Стабілізаційний	Створити передумови переходу до сталого розвитку, а саме сформувати в суспільстві бачення розвитку країни на принципах Ріо-92, спрямувати всі ресурси на розв'язання екологічних, економічних та соціальних проблем, що перешкоджають впровадженню ідей збалансованого розвитку. Створити умови для оздоровлення навколишнього середовища і відтворення природних ресурсів.
Підготовчий	Необхідно здійснити перехід від економіки зростання до економіки розвитку, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтись єдності влади і суспільства. Розробити та впровадити положення в галузі освіти, науки і технології у відповідності з принципами сталого розвитку. Забезпечити комплексне оздоровлення навколишнього середовища і відтворення природних ресурсів.
Перехідний	Здійснити структурні та функціональні зміни в економічній системі: екологізація суспільно-економічних відносин, що буде супроводжуватись оновленням виробничого процесу. Зменшити витрачання ресурсів та наблизити якість життя суспільства до рівня розвинених європейських країн.
Сформований	Відбувається функціонування концепції сталого розвитку. Країни існують як повноправні члени спільноти розвинених країн світу, які перейшли на засади збалансованого розвитку.

навіть кращі позиції 56—60 місце серед більш як 190 країн учасниць за останні три роки [4]. Напевно, що стосується України, то практичною перешкодою впровадження концепції сталого розвитку, є отриманий у спадок індустріальний сектор і пов'язані проблеми зі структурною перебудовою економіки країни. В додаток до цього, можна привести ще такі аргументи [5]: відсутність протягом тривалого часу належної зацікавленості з боку владних структур України до реалізації ідей сталого розвитку; нерозуміння сутності концепції сталого розвитку та її практичного втілення; відсутність в Україні необхідних умов для переходу до нової моделі розвитку, перш за все — відповідної матеріальної бази; низький рівень екологічної культури та свідомості громадян, загальний занепад галузей культури, освіти, виховання, зниження освітнього рівня в Україні. Тому необхідний певний час, для того щоб суспільство звикло і самостійно через громадські організації почало вимагати впровадження нових ідей подальшого розвитку цивілізації.

Ще один крок у напрямі збалансованого розвитку було зроблено фахівцями НАН України, які запропонували проект концепції переходу України до сталого розвитку. У основі розробленої концепції [6] покладені такі важливі категорії, як добробут і безпека людини, а також всі положення та принципи, що були ухвалені на Конференції ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), дев'ятнадцятій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997 р.) та Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.).

Згідно поданого документу, концепція переходу країни до сталого розвитку передбачає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку країни, правові основи, принципи завдання та організаційні заходи. Концепція є базою для розробки відповідної стратегії, державних та регіональних програм, проєктів на віддалену перспективу. Основною ціллю переходу до збалансованого розвитку є забезпечення високої якості життя як нинішнього, так і майбутніх поколінь (що включає забезпечення охорони здоров'я людини та соціальну захи-

щеність), відтворення природної екосистеми з урахування раціонального використання природних ресурсів. Для реалізації поставленої мети пропонується проходження низки етапів, які представлені в таблиці 1.

На перелічених етапах переходу на засади сталого розвитку, завдання повинні виконуватись скоординовано та об'єднувати зусилля на всіх рівнях державної влади. Виконання етапів повинно ґрунтуватись на принципах екологічних, економічних та соціальних засад збалансованого розвитку.

Потрібно зазначити, що ідея закріпити принципи сталого розвитку на міжнародному рівні та внести цю пропозицію на конференції ООН з'явилися в українських вчених ще на початку 1990-х років. Так, за два місяці до проведення конференції ООН в Ріо-де-Жанейро, українська делегація у складі академіка НАНУ Ю. Шемчушенка та професорів Ф. Бурачка, М. Костицького, С. Кравченка, Ю. Туниці на міжнародній конференції з проблем федералізму, запропонувала створення Екологічної Конституції Землі (далі ЕКЗ) [7, с. 33] як міжнародного правового акту екологічної безпеки землі було зроблено Президентом України на 19-й спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН: "Екологічна Конституція Землі повинна мати статус Основного Закону виживання цивілізації сталого розвитку, який, не загрожуючи суверенітету жодної країни, її політичному устрою, віросповіданню громадян, національним інтересам, водночас забезпечував би кожній державі, зокрема і світовій спільноті загалом, екологічну та економічну безпеку, а окремій людині — нормальні для її життя природні умови як нині, так і у майбутньому".

На сьогодні такого міжнародного акту, як ЕКЗ, що здатен гарантувати екологічну безпеку, не існує. Екологічна Конституція Землі може стати базою та джерелом міжнародного екологічного права, а також бути консолідуючим документом усіх раніше вироблених міжнародних угод природоохоронного значення, утвердження якої допоможе вирішити низку проблем щодо визначення напрямів екологічної політики з урахування вектору сталого розвитку.

Вище перелічені законодавчо-правові документи, які регулюють відносини по формуванню засад сталого розвитку та пропонують заходи щодо переходу суспільства на нову модель. Майже в усіх документах простежується ідея гармонійного поєднання тріади компонентів сталого розвитку: людини, та її права на здорове оточуюче середовище; природної системи та її можливостями щодо відтворення своїх первісних властивостей; економічної системи з її можливостями ефективного розміщення продуктивних сил та забезпечення добробуту суспільства.

Власну класифікацію етапів щодо впровадження моделі сталого розвитку території проводять Б.А. Карпінський та С.М. Божко [8]. Вчені пропонують чотири етапи, кожний з яких виступає в якості основи для наступного (рис. 1).

Перехід із першого на другий етап є законним, оскільки спостерігаються негативні наслідки, заподіяні навколишньому середовищу в результаті екодеструктивної діяльності. Другий етап настає, коли суспільство з ще більшим усвідомленням розуміє, що природні ресурси вичерпні і подальша інтенсивна діяльність завдає шкоди навколишньому середовищу. На наступному етапі суспільство приходить до висновку гармонізації відносин між соціумом та природної екосистемою.

Таким чином, перелічені етапи сталого розвитку показують його траєкторію. Зараз людство перебуває на четвертому етапі та шукає можливі шляхи реалізації концепції сталості. На думку В. Трегобчука [9], такими "можливостями" (або передумовами сталого розвитку для України) можуть бути:

1. Ефективне та екологічнобезпечне функціонування економіки.
2. Раціональне використання, збереження та відтворення природних ресурсів, а також охорона навколишнього середовища.
3. Стабілізація демографічної ситуації та чисельності населення.
4. Розширення масштабів міжнародного співробітництва у сфері розв'язання ресурсо-екологічних проблем і завдань сталого розвитку.

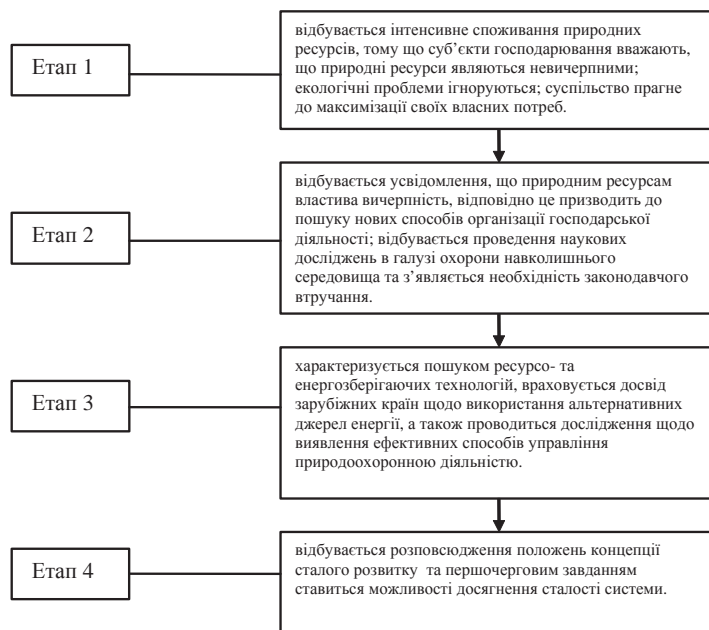

Рис. 1. Етапи переходу території на модель сталого розвитку

Як відмічає автор, перші перелічені заходи містять в собі завдання у вирішенні ресурсно-екологічних проблем, що врешті-решт повинно виразитись в оздоровленні навколишнього природного середовища та раціональному використанні ресурсів. Відповідно раціональне, точніше кажучи економічне використання ресурсів призведе до скорочення темпів їх споживання, а це в свою чергу — до змін структури господарювання в сфері виробництва суспільних благ.

О. Бадрак і Л. Шостак [10] вважають, що перехід до збалансованості, можливий при взаємозалежному та взаємодоповнюючому економічному та соціальному розвитку, за принципами збереження та підтримання якості навколишнього природного середовища. Тому основними та пріоритетними задачами на шляху до сталого розвитку є такі настанови, як: добробут всіх людей планети; підвищення рівня життя шляхом викоренення бідності, хвороб, неписьменності; забезпечення адекватних житлових умов населення; забезпечення постійної зайнятості населення; забезпечення сприятливих умов навколишнього середовища для життя людей.

Економічне зростання може сприяти сталому розвитку в тому випадку, коли забезпечуються широкомасштабне використання всіх благ, які доступні в соціально-економічній сфері. Таким чином, економічні орієнтири збалансованого розвитку передбачають дотримання принципів справедливості та рівності з урахуванням соціальних та екологічних аспектів. Соціальна компонента сталого розвитку по-

винна ґрунтуватись на принципах загальної демократії з урахуванням свобод та прав людини.

Важливі аргументи наводяться у роботі [11], автор якої вважає що перехід до сталого розвитку можливий при проведенні комплексних досліджень регіонів, що пізніше стануть фундаментом формування ефективної регіональної політики. У ході проведення аналізу, необхідним є виявлення факторів, які можуть негативно впливати на розвиток та порушувати його збалансованість. Відповідно до виявлених факторів, визначаються критерії їх диференціації та здійснюється класифікація регіонів. Наприкінці, враховуючи всі проаналізовані дані, визначають можливості розвитку регіону, його сильні та слабкі сторони, і формують регіональну політику для кожного типу територій з метою досягнення принципів сталого розвитку. Необхідність проведення такого роду аналізу полягає в оптимізації природоохоронної діяльності на рівні регіонів, а також врахуванні запропонованих результатів на рівні держави з метою формування ефективної стратегії щодо реалізації концепції сталого розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Загальна кількість прийнятих законотворчих актів в Україні вже є достатньою, і при їх належному виконанні, можливо забезпечити структурну перебудову економіки країни та здійснити перехід на конструктивні засади сталого розвитку. Розробка національної стратегії сталого розвитку України є першим необхідним кроком до подальшого збалансованого розвитку країни. Наступним не менш важливим елементом є вибір інструментів впливу та забезпечуючих механізмів для повної реалізації стратегії. Дійсно, переваги чи недоліки інструментів впливу для забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку є відкритою темою і потребує більш глибокого і детального вивчення. Механізми забезпечення сталого розвитку теж є і залишаються відкритими для дискусії та подальшого становлення. Загалом же можна зазначити, що впровадження концепції сталого розвитку відбувається у відповідності до визначених міжнародних пріоритетів, встановлених на всесвітніх самітах, хоча й не такими темпами як хотілося б.

У межах країни, зрівноваженість соціальних, екологічних та економічних показників окремих регіонів обумовлює стійкість і збалансованість всієї національної економіки. Вважаємо, що необхідною, але недостатньою, умовою забезпечення сталого розвитку країни є збалансування соціо-еколого-економічного потенціалу регіонів. Досить складно розробляти та впроваджувати концепції сталого розвит-

ку, коли одні регіони процвітають, а інші перебувають у занепаді. Обґрунтованим, на наш погляд, є розвиток ідей стійкого розвитку з урахування конвергенції в межах країни в економічному, соціальному та екологічному напрямках.

Література:

1. Комплексная программа реализации на национальном уровне решений, принятых на Всемирном саммите по устойчивому развитию на 2003—2015 гг., утвержденная постановлением Кабинета Министров Украины от 26 апреля 2003 г. № 634. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.

2. "Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів": Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.

3. Данилишин Б.М. Сталий розвиток як ідеологічна платформа державотворення в Україні / Б.М. Данилишин // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України / відп. ред., Б.М. Данилишин. — К., 2002. — С. 4—15.

4. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України. — 2008. — № 7. — С. 13—23.

5. Іванюк Д.П. Управління природоохоронною діяльністю. Навч. посіб./ Дмитро Петрович Іванюк, І.В. Шульга. — К.: Алерта, 2007. — 368 с.

6. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку від 2 червня 2006 № 355 "Про підготовку проекту Концепції переходу України до сталого розвитку" // Вісник НАН України. — 2007. — № 2. — С. 14—44.

7. Туниця Ю. Екологічна конституція Землі: сутність і концептуальні засади / Юрій Юрійович Туниця // Вісник НАН України. — 2005. — № 11. — С. 32—42.

8. Карпінський Б.А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель. Монографія / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. — Львів: Логос, 2005. — 256 с.

9. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. — 2002. — № 2: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/all/herald/2002-02/7.htm>.

10. Бадрак О. Цілі та пріоритети сталого розвитку України / О. Бадрак, Л. Шостак // Економіка України. — 2002. — № 10. — С. 30—36.

11. Герасимчук З. Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З. Герасимчук // Економіка України. — 2002. — № 2. — С. 34—42.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2009 р.